

ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 94(=512.19:560)"1980/2000"

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/38>

Ablâtif R. M.

İvan Franko Lvivdeki milliy universiteti

QIRIMLILARNIŇ TARİHIY VATANĖA KÜTLEVIY QAYTUVI DEVİRİNDE TÜRKİYEDEKİ QIRIMLILAR CEMİYETLERİNİŇ NEŞİR VE MEDENİY FAALİYETLERİ (80NCİ SENELERNİŇ SOŇU – 2000NCİ YILLARNIŇ BAŞI)

У статті досліджується та аналізується питання розвитку видавничої та культурної діяльності товариств қиримли у Туреччині з кінця 1980-х років, тобто, з початку процесу повернення народу қиримли з місць колишнього заслання на історичну Батьківщину – Крим, до початку 2000-х років, коли фактично припинилася масова репатріація қиримли на територію України, а також вплив цього процесу на ці діяльності қримської діаспори Туреччини. На жаль, діяльність організації қримської діаспори Туреччини, зокрема в інформаційній та видавничій сферах, залишається малодослідженою та потребує подальшого вивчення з боку українських дослідників.

Різноманітні аспекти діяльності қримських товариств Туреччини, зокрема діяльність засобів масової інформації, а також культурна та просвітницька діяльності, досліджували закордонні вчені Ф.Т. Айдин, А.М. Арабаджи, І. Ерсой, К. Карпат, Х. Қиримли. Серед вітчизняних вчених можна виділити Е.М. Кантієву та Г.З. Юксель, які детально досліджували періодику як світової діаспори қиримли різних історичних періодів, так й діаспори қиримли у Туреччині.

Приділено увагу періодиці діаспори қиримли у Туреччині, аналізуються причини та обставини її появи та розвитку у період, що досліджується. Наголошується на ролі засобів масової інформації та книговидавництва қримської діаспори Туреччини щодо формування інформаційної підтримки процесу повернення народу қиримли до Криму як з боку самої діаспори, так й турецького суспільства загалом. Також приділено увагу культурній та просвітницькій діяльності турецьких громад қиримли як фактору збереження їхньої самобутності та етнічної самоідентифікації.

Висновки. *Засоби масової інформації қримської діаспори Туреччини, що засновувалися під впливом процесу повернення народу қиримли на історичну Батьківщину з кінця 1980-х – початку 2000-х років, а також книговидавництво та просвітницька діяльність, зробили значний внесок у соціальну мобілізацію қримської громади Туреччини, мобілізували її на надання моральної та фінансової підтримки процесу репатріації қримців з місць колишнього заслання до Криму.*

Ключові слова: *діаспора қиримли, періодичні видання, книговидавництво, культура, Крим, Туреччина.*

Mevzuniň meselesi. *Türkiyedeki Qırımlılar diasporası, 1783 senesi Rusiye İmperatorlığı tarafından Qırım Hanlığı topraqlarınıň ilhaqından başlap 20-ci asırnıň 40 senelerinde eň soň hicret dalğası olğance, eki asır boyunca adım-adım devam etti. Qırımlı olğan Amerikan tarihçisi Kemal Karpatğa köre, bu yıllar içinde bir millionğa yaqın Qırımlı muhacir zemaneyiy Türkiye Cumhuriyetiniň topraqlarına köçip keldi, onıň için*

bir qaç millionlıq Qırımlılar cemaatı peyda oldı [1, s. 244]. Birinci Qırımlı muhacirler Osmanlı Devletinde yerleşken vaqıttan itibaren, tarihiy Vatannen üzülmez şekinde bağı olğan muhacir medeniyetiniň yır yaratacılığı, edebiyat, folklor tögerekleri ve ilâhre kibi bir tabaqası meydana kele. Lâkin, Qırımlılar diasporasınıň medeniy ve neşir faaliyetleriniň inkişafı meselesi ayrı alimlerniň tetqiq mevzusu olıp qala.

Soñ tedqiqatlarınñ ve dercleriniñ tahlili. Bu Türkiyedeki Qırımlılar diasporasınıñ faaliyet ceetini tefsilatlı tetqiq etken alimler arasından F.T. Aydın, H. M. Arabacı, O. Humeniuk, İ. Ersöy, K. Karpat, H. Qırımlını kayd etmek mümkündür. Ukrainalı tetqiqçilerden arsında E. Kangiyeva ve G. Yüksel hem dünya Qırımlı diasporanıñ devriy neşirlerni, hem de Türkiyedeki diasporanıñ KHVni tafsilatlı şekilde tetqiq ete ediler.

İşbu maqaleninñ maqsadı Türkiyedeki Qırımlılar cemiyetleriniñ medeniy ve neşir faaliyetleriniñ inkişafını 1980 seneleri soñundan 2000 senelerniñ başına qadar, yani sabıq sürgünlük yerlerinden tarihiy Vatanğa Qırımlılarınñ kütleliy qaytuvına qadar ve ayrıca, cemiyet faaliyetleriniñ bu esnasqa tesir etüvi, faaliyetleriniñ esas ceetleri, Qırımlı cemiyetleriniñ yönelişleri, maqsatları ve vazifelerini tetqiq etüvden ibaret.

Metinniñ esas qısımı. Belli olğanı kibi, bugünkü künde Türkiyede medeniy ve qarşılıqlı yardım cemiyetlerine birleşken hem de dünyada eñ büyük sayılğan Qırımlılar diasporası yaşay. Türkiyede Qırımlılarınñ kütleliy sürette yaşağan bir qaç rayonları bar – bu Ankara, Polatlı, Eskişehir, Bursa, Konya etraflarıdır. Bugünkü añlayışımızğa köre, Qırımlılarınñ ilk ocağı – 1952 senesi *Kırım Türkleri kültür derneği* olaraq İstanbulda kurulğan [2]. Birinci Qırımlı cemiyetleri tamam böyle Qırım medeniyet ve folklor ocaqlarını kibi qurula edi. 1955 ve 1972 seneleri kurulğan Ankara ve Eskişehirdeki cemiyetler de şöyle oldı. Ankaradaki “*Kırım Türkleri kültür ve yardımlaşma derneği*” nizamnamesiniñ 3-ci maddesinde faaliyet sahaları olaraq şunlar sıralanmaqta: *Kırım Türkleriniñ tarih, müzik, sanat, folklor, edebiyatını teşviqat ve inkişaf ettirmek.* Kitap, mecmua, gazet ve risaleler neşir etilüvi haqqında 4-ci maddede söz yürsetilmekte. 5-ci maddesi her türlü siyasiy faaliyetlerden oğraşmaqnı yasaq ete [3].

Bu üç teşkilattan zemaneyiy Türkiyede bugün muvafaqiyetnen çalışqan Qırımlı cemiyetleriniñ pıtaqlı sistemasınıñ ilerilemesi başlandı. 1990 yıldan başlap, itibarlı Türk siyasiy erbabı A. İ. Qırımlı [4] Ankaradaki cemiyetniñ başı olğanda, bu ocaq etrafında mevcut olğan teşkilatlar toplanmaq ve yañı cemiyetler peyda olmaq başladılar. Bugün, *Kırım Türkleri kültür ve yardımlaşma derneğine (KTKYD)* Türkiyeninñ şehirleri ile Avropa ülkelerinde faaliyet köstergen 27 bölük ve 8 vekâlethane kire. Bu büyük bir “şemsiye” teşkilatından ğayrı, ülkeninñ farklı şehirlerinde daha 13 mustaqil Qırımlılar cemiyeti ve vaqıfları çalışmaqta. Bu teşkilatlarınñ arasında Eskişehir, Polatlı ve Kocaeli cemiyetleri ile İstanbuldaki *Emel Kırım Vakfı* eñ itibarlı

soyları dep sayıla. Olarınıñ nizamnamesindeki esas maqsat – Qırımlılarınñ medeniyet ve folklorını inkişaf ettirmek ve bu maqsatlar olarınıñ adlarında da akis olunmaqta. Belli bir derecede, bu Türkiyede 2000 senelerge qadar hüküm sürgen harbiy-siyasiy rejim ile bağılı edi. Şu rejim zamanında her içtimaiy-siyasiy hareket ciddi sınırlanıp, mahsus hizmetleriniñ sıqı nezareti astında buluna edi. Qısmen, bu Türkiyedeki Qırımlılar cemiyetleriniñ faaliyetleri haqqında malumat toplamı ne sebepten böyle sınırlı olğanı köstere. Olar faaliyet köstergen bütün sahalarınñ tetqiq etilmesi için Qırımlılar diasporasınıñ erbablarından, hususan, cemiyet ve vaqıflarınıñ sabıq ve hal-hazırda çalışqan yolbaşçıları, şura azaları, diasporanıñ devriy neşirleriniñ muharrirlerinden intervyü alındı. Bu sebepten, 2018 senesi boş ayınıñ 15-nden itibaren 2019 senesi saban ayınıñ 6-na qadar Ankara, Bursa, Eskişehir, Nevşehir, Polatlı, İstanbul ve Kıyiv şehirlerinde diasporanıñ belli 18 erbabın körüşüv ötkerildi. Tetqiq maqsadına irişmek için, tetqiq etilgen devir zarfında çıqqan Qırımlı cemiyetleriniñ *Emel* (İstanbul), *Kırım Postası* (Eskişehir), *Kırım Bülten* (Ankara), *Kalgay* (Bursa), *Kırım* (Ankara) mecmuaları kibi devriy neşirleriniñ mundericesi de tahlil etildi.

1980 senelerniñ başında Qırımlı cemiyetleriniñ faaliyet sahalarınıñ esas yönelişleri folklorını öğrenüv ile teşviq etüv çerçivesinde ilk-evelâ, Qırım halq türküleri ile oyunlarını öğrenüv, *Tepreç* ya da *Çibörek Günü* kibi folklor bayram ve tedbirlerini keçirüv oldı. 1990 senelerniñ ortasından başlap Qırımlı cemiyetler öz devriy neşirlerini ve Qırım mevzusına bağışlanğan kitaplar bastırıp çıqarmağa başlay.

1980 yıllarınıñ soñundan başlap – 2000 yıllarınıñ başına qadar Türkiyedeki Qırımlı diasporanıñ medeniy ve neşir faaliyetleriniñ inkişafı ayrılmaz şekilde Qırımlılarınñ sürgün etilgen yerlerinden tarihiy Anavatanına qaytuvınan bağılıdır ve bu esnas haqqıqaten 1987 senesi Qırımlılar milliy hareketi faalleriniñ Moskovada ötkergen kütleliy narazılıq numayışlarından soñ başlana [5, s. 95-96]. Sovet hükümetinden eyilik beklemek boş bir ümüttir, amma Vatanğa öz küçünnen qaytmaq kerekligini añlamaq – Qırımlılar milliy hareketiniñ Moskovada keçirgen tedbirlerler neticesinde çıkarılğan eñ mühim hulâsadır. 1980 senelerniñ başında Qırımlılarınñ avdeti hem Türkiyedeki Qırımlılarınñ milliy öz añınıñ çoşqun inkişafına, hem de teşkilatlanğan diaspora hayatına küçlü ve duyğulu itev berdi. Bir çoq Qırımlılar cemiyetleriniñ meydana ketirüv devri tahlil etilecek olsa, olarınıñ temeli atılğan vaqtı 1990 senelerge doğru kelgenini, yani avdet etkenler ve Qırımğa qaytuv için milliy hareket faallerinen

qurulğan birinci bağlar zamanına ve Türkiyeye soñ derece qıym içtimayi-iqtisadiy ve siyasiy şartlar haqqında haberler kelip başlağanında olğanını körmek mümkündür.

O vaqıtta Osmanlı Devletiniñ toprağına 1783 senesi Qırımniñ ilhaqı zamandan itibaren hicretniñ ilk dalğasından başlap, Qırımlılarınñ bir çoq nesilleri Türkiyede doğdı ve terbiye aldılar, hem de Türkiyeni öz vatani dep saymağa başladılar. Türkiyede yaşağan Qırımlılar olarnıñ dedeleri devlet quruluşına büyük hisse qoşqanları için ğurur duyarlar, çünki olar Balkan cenklerinde, Çanakkale muharebesinde, hem de *İstiklâl Harbinde* uruştılar. Böyleliknen, Eskişehir Qırımlılar cemaatçılığı 2008 senesi vefat etken ve Birinci cihan cenki hem de *İstiklâl Harbinin* eñ soñ iştirakçisi olğan 115-yaşındaki doğma Qırımlı Yaqup Satar adinen pek ğururlana ediler [6]. Elbette, Türkiyedeki Qırımlılarınñ milliy öz añına olar yaşağan içtimayi-siyasiy şartlar, şu cumleden Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetleriniñ siyasetleri de tesir etkendir. Bir taraftan, Qırım Hanlığının ilhaqından soñ sığınaq tapqan Qırımlılar olsun Osmanlı Devleti, olsun Türkiye Cumhuriyeti bütün tebaalarınıñ haq-huquqlarından faydalana ediler, diger taraftan ise, Qırımlılar tilini içtimayi hayatta qullanuvı ya da Sovet Birliğinde yaşağan semetdeşleriniñ meselelerini añuvı imkânsız ola edi. Bu sebepten, olarnıñ çift kimligi bar dep aytmak mümkündür: bir taraftan, olar etnik Vatani – Qırımdan üzviy bağli olalar, ikinci taraftan, özlerini Türkiye vatandaşları ve büyük Türk Dünyasınıñ bir parçası dep sayalar. Türkiyedeki Qırımlı cemiyetleriniñ bütün faaliyet sahalarında bu ekilik körünip tura. Şöyle ki, Qırımlı ya da Qırımtatar ibareleri yerine “*Kırım Türkleri*” ıstılası qullanıla, Qırımlılarınñ ana tiline dair olaraq ise – *Kırım Türk lehçesi* (yani, “Türk tiliniñ Qırım şivesi”) dep aytıla.

Keçken asırniñ 80 senelerindeki Türkiye cemiyetini liberalleşüv ve modernleşüv devri dep tavsirlemek mümkündür. Professor Hakan Qırımlığa köre, bu vaqıtta esasen köylerde toplu yaşağan, öz dedeleriniñ arhaik tilini saqlağan ve ekseriy allarda hatta Türkçe bilmigen Qırımlılar daha ziyade köçüci ve içtimayi şekilde faal oldılar. Bundan ğayrı, çalışmaq maqsadinen yapılğan köçüvler neticesinde ehali hep qarışıp kete: Qırımlı yaşlar oqumaq ve çalışmaq için büyük seherlerge kete, olarnıñ yerine köy hocalığınen oğraşmaq maqsadinen başqa millet vekilleri kele ediler.¹

Dünyanıñ globalleşüvi ve Türkiyedeki cemiyetniñ liberalleşüvi şartlarında Qırımlı cemaatlar öz gençleriniñ beñzeştirüvi meselesine oğradılar. Öz

cemaatını qorumaq için olar hareket etmege mecbur qalalar [7, s. 62]. Bu meseleni mürekkepleştirgen unsur da şu ki, işbu tehlikeli ceryanlar birleşken til ve din mühitinde keçe edi, çünki Türkiye Cumhuriyetiniñ resmiiy siyasetine binaen, yekâne bir resmiiy til ile yekâne Türk milleti mevcut edi ve tek Hristianlar ile Museviyeler azlıqları olaraq tanılgan edi.

Şunıñ için, Qırımlı cemiyetleriniñ liderleri beñzeşüv ceryanlarına qarşı qullanmaq istigen medeniy faaliyetiniñ inkişafı esas aletlerden biridir. Yaqın keçmişteki Qırımlı diasporanıñ liderleri haqqında söz yürsetecek olsaq, Türkiyede zemaneyiy Qırımlı cemiyetleriniñ temelini qoşqan bir qaç meşhur Qırımlılar milliy hareketiniñ erbablarını añıp keçmek mümkündür. Bugün Türkiyede yaşağan Qırımlılarınñ liderleri ile faalleri işte hususan olarnıñ eserlerine esasında terbiyelengendir. İlk-evelâ, bu Noman Çelebicihanıñ safdaşı, sabıq Qırım Halq Cumhuriyetiniñ harbiy naziri Cafer Seydahmet (1889–1960), “Emel” mecmuasınıñ tesisçisi, abulqat Müstecib Ülküsal (1899–1996), tetqiqatçı İsmail Otar (1911–2005), horeograf ve folklorcu Şevqiy Bektore (1888–1961), sabıq Türkiye naziri ve parlament mebusı Ahmet İhsan Qırımlı (1920–2011) olalar.

O devirde Türkiyedeki Qırımlı cemiyetleri medeniy hareketiniñ sahaları: folklor bayramları, qavmiyet tedbirleri, Qırım tarihi ve medeniyeti dersler, seminarlar, konferanslar, konserler, ana tili kursları, halq oyunlar ve yır tögereklerinden ibarettir.

Umumtürkiy Hıdırlez Bayramından soñ qayd etilgen türkiyeli diasporanıñ eñ mühim ananeviy bayramlarından biri *Tepreç* ola ve cemiyetler bu bayramı Qırımlılar toplu yaşağan İstanbul, Bursa, Eskişehir, Polatlı kibi yerlerde qayd ete ediler [8]. Adet-üzre, *Tepreç* özüne has olğan şekilde ötkerilmeden bir qurultayğa çevirile, çünki Türkiyeniñ çeşit-türlü köşelerden yüzlenen kelip qoşulğan Qırımlı qorantalarınñ vekilleriden ğayrı, tış memleketlerde yaşağanlar da keleler. *KTKYD* İstanbul bölüğüniñ başı Celâl İçten, böyle tedbirlerge olarnıñ 7–8 biñ semetdeşi toplana edi dep hatırlay.² *Tepreçte* hakimiyet vekilleri ve siyasetçileriniñ mecburiy iştiraki Türkiyede Qırımlı cemiyetiniñ yüksek itibar sahibi olğanınıñ bir delil ola: nazirler, valiler, seher başları, parlament mebusları, siyasiy fırqa liderleri mıtlaqa kele ediler [9, s. 13–14]. Afsus ki, ilk başta Ukrain diplomatik vekâlethaneleri Türkiyedeki Qırımlı diasporasını körmemezlikke urdılar, çünki Ukrain Devleti Qırımlılarınñ özü diasporası kibi tanımay edi. Birinci Ukrain diplomatları türkiyeli Qırımlı tedbirlerge 1999 senesinden, yani Ukraina Cumhuriyet Yolbaşçısına bağli Qırımtatar halq

¹ H. Qırımlı ile intervyü, Ankarada 14.12.2018 yazıp alındı

² C. İçten ile intervyü, İstanbulda 15.01.2019 yazıp alındı

vekilleriniň şurası peyda olğandan soň ziyaret etip başladılar. Lâkin *Tepreç* tantanasınıň hasiyeti temelli olaraq tek eglence ve semetdeşlerniň körtüşüv yeri olğanından ğayrı, 1980 senelerden soň vatanperverlik ve milliy mana qazanuvı neticesinde deňişip başladı. *KTKYD* sabıq başı Tuncer Kalkay hatırlavlarında: “Esasen, yaşlar bara ediler. 100–150 kişi. Adamlar bir-birinen içkisiz tanışqanlarını istey edik. Kelgen insanlarğa Qırımtatar milliy ğayesini añlatmaq istey edik. ... Biz Qırım haqqında laf ete edik, hatta bunen bağı yarışlar teşkil ete edik... Milliy timsallerge diqqat celp ete edik. Daha evel adamlar içe ve oynay ediler. Qırımı kimse aqlına bile ketirmey edi. Tek eglene ediler. Biz ise Qırım halq yırlarını, milliy türkülerini ve şiirlerni sayladıq” dey [7, s. 304, 308]. Professor H. Qırımlı: “Bu devirde köylüler türkçe bilmegeni için, ana tilinde laf ete edi, Qırım haqqında hiç bir şey bilmey, Qırımı añmay ediler. “Ne yerlisiñiz?”, degen sualge: “Romanyalı ya da Balkanlardanmız”, dep cevap bere ediler. Añlatıp izah eterek pek büyük iş yapmağa mecbur qaldıq”, dep hikâye ete.³

Cemiyet azalarını birleştirmek, milliy birdemlikke qoltutmaq, Vatanğa qaytqan ve qıym şartlarde yerleşmege ıntılğan Qırımdaki semetdeşlerge yardım etmek için hayırseverlik tedbirlerini ötkerüvnen bağı qavmiyet tedbirleri de bu vaqıtta ananeviy tedbirlerge çevirildi. Bu sebepten cemiyetler muntazam sürette söz kelimi, *Kırım Gecesi* [10, s. 61] yoqsa *Çibörek Günü* [11, s. 15] kibi tedbirler keçire ediler. Para toplamaq maqsadinen misal olaraq “Qırım için ilâclar” ya da “Qırımda balalar ölmesinler” hayırseverlik kampanyaları çerçevrsinde böyle tedbirler sıq-sıq ötkerilip tura edi.

1991 senesinden itibaren yani aslında Ukraina mustaqilik qazanğan vaqıttan başlap, Qırımlı milliy hareket vekilleri, soñradan Qırımdaki icadiy kollektivler de, diaspora teşkil etken tedbirlerinde iştirak etip başladılar [12, s. 60]. Qırımdan kelgen ihtisasiy sanatkârlar ya da folklor ansamblleriniň iştiraki *Tepreç* ile diger beñzer tedbirleriniň ayrılmaz bir kısmı olup qaldı. Tarihiy Vatandan kelgen yarıclar ve oyuncılar tedbirlerini ziyade zenginleştirüvi ve milliy gönüldeşlikniň pekitilüvine hizmet etkeninden ğayrı, Vatanda bütün halqnen beraber yerleşken Qırım sanatkârlarına hem maddiy, hem maneviy yardım köstermek kibi başqa maqsatını da közete edi [13, s. 43]. Qırımdaki *KTKYD* vekili İsmet Yüksel, *Türk Hava Yolları* ile cemiyetniň Türkiyeye Qırım sanatkârlarını imtiyazlı şartlarda taşıluvı için tizilgen mahsus añlaşması bile bar edi, dep hatırlay.⁴

³ H. Qırımlı ile intervyü, Ankarada 14.12.2018 yazıp alındı

⁴ İ. Yüksel ile intervyü, Kıyivte 01.03.2019 yazıp alındı

1980 yıllarınıň soñu – 2000 yıllarınıň başında istisnasız bütün Qırımlı cemiyetleriniň mecburiy tarzda tarihiy Anavatanda olup keçken vaqialarını qayd etüv çerçivesinde Sürgünlük yerlerden qaytqan öz milletinen olğan maneviy gönüldeşlikni kösterüv ehemiyetli alâmetlerden biri olup qala. Türkiyeli semetdeşleriniň diqqatını Qırımda avdet etkenleriniň meselelerini celp etmek ve yardımğa çağırmaq maqsadinen tedbirleriniň teşkilâtçıları her fırsattan faydalanmağa hareket ete. *Kırım Gecesi* kibi tedbirler esnasında hayırseverlik tedbirlerini de sıq-sıq ötkere ve toplanğan aqçalarını yardım olaraq Qırımda yaşağan yurtdaşlarına yollay ediler [14, s. 47].

Adet-üzre, öz cemaatınıň azaları arasında cemiyetlerbilgitarqatuvı kibi büyük bir işnen oğraşalar. Olar ilk-evelâ, gençlerni zengin Qırım medeniyeti ve tarihinen, Türk Dünyasinen de tanıştıрмаğa ğayret köstereler. Böyleliknen, *KTKYD* İstanbul bölügi tarafından çoq yıllar devamında teşkil etilgen Cuma konferensları haqqında Türkiyede pek yahşı bileler. Meşhur alim ve tetqiqatçılar, Qırım asıllı “Hocalarınıň Hocası” Professor Halil İnalıcık ya da Professor İlber Ortaylı, Qırımdan bağı dersler bermege razı oldılar. Bundan da ğayrı, Vatanğa qaytqan Qırımlı halqniň avdetine qoltutuv, olarınıň haq-huquqlarınıň tüklenüvi oğrundaki mücadele kampanyalarınıň mühim bir parçası olaraq çoqta-çoq konferans, seminar, dersler ve haber kampanyaları, çeşit-türlü tedbirler ötkerile, kütleli haber vastalarında Qırımlı diaspora erbabları sözge çıqalar [15, s. 36].

Yaşlarını milliy ruhta terbiyelemek, Qırım medeniyet ve ürf-adetlerine aşılamaq için bir çoq cemiyetler çerçivesinde çalışqan halq oyun ve yır taqımlarınıň açılıvı da mühim bir rol oynay. Türkiyedeki Qırımlı diasporalar ötkergen tedbirlerde iştirak etken Eskişehir ve Ankara folklor taqımları özleriniň icra etüv ustalığınen bilhassa ayrılıp tura ediler. Bu ansambller bir sıra Qırımlı faallerniň nesilleriniň yetiştirilüvinde bir nevi mekteplerge çevirildi demek mümkün. Meselâ, diasporanıň belli erbabları, sabıq *KTKYD* başı Tuncer Kalkay, onıň qardaşı, *KTKYD* şura azası Tuncay Kalkay ya da “*Kırım Bülteni*” muharriri, qadın-qızlar hareketiniň faali, Oya Deniz Şahin kibileri, genç olğanda Ankaradaki cemiyetniň halq oyunları taqımında oynağanlardan birileri ola [16, s. 46].

O vaqıt, hem bütün Türkiyeye umumen, hem Qırımlı cemaatqa, diaspora teşkilâtleri uyuştırğan Sürgünlük yerlerinden qaytqan Qırım icadiy kollektivleriniň, Qırımtatar devlet yır ve oyun ansambli “Haytarma” yoqsa Qırımtatar müzik ve drama teatri kibileriniň turneleri fevqulâde adiseler kibi keçe. O maalde, cemiyetler özüne bir

qaç mühim vazifeler qoya: Türkiyede Qırımlılar medeniyetini populârlaşdırmaq, Türk milleti içinde Anavatanğa avdet için Qırımlı hareketine destek mühitini yaratmaq, Qırımlılar diasporası içinde milliy duyğularını kötermek ve, aynı zamanda, bütün Qırımlı milleti kibi yañı yerde yerleşüv ve şekillenüv esnasında olğan Qırım icadiy taqımlarına bir yardım köstermek. 1990 senelerniñ başında, hem Türkiye, hem icadiy kollektivlerniñ tarihinde şu turneler birinci sefer teşkil etile. Tarihiy Vatanda tuvğan medeniyetniñ ğayrıdan tiklenüvine her türlü destek bermege tırışalar: sanatkârlar ile icadiy taqımlarınıñ yol ve oturma masraflarını töley, hanelerni kirağa alalar, müzik aletler ve sahne donatmalarını satıp ala, Türk teleyayınında numayışlarını teşkil eteler ve ilâhre.⁵ Böyleliknen, 1999 senesi Türkiye boyunca Türkiye Cumhuriyeti Medeniyet Nazirliğiniñ destegi ile KTKYD tarafından teşkil etilgen Qırımtatar devlet müzik ve drama teatriniñ turnesi ötkerile. Bu pek büyük, acayip bir vaqia kibi keçe ve bu turne milliy teatr için Qırımlılarınıñ hususiy iftihar sebebi ola. Türkiye hükümetiniñ destegi ile umummilliy seviyede keçken böyle turneler Türkiyedeki Qırımlı diasporası için de pek mühim rol oynadı [17, s. 3].

Türk cemiyetiniñ “Qırım meselesi” bağılı malümat sahibi etmek için, Qırımlı teşkilâtlar Qırım tarihi ya da tarihiy Anavatanğa avdet oğrunda küreşken Qırımlılar milliy hareketiniñ şu ya da bu suallerinen oğraşqan tetqiqatçılara her türlü yardım köstere ediler. Bu şekilde, KTKYD İstanbul bölüğü Türk jurnalisti Kemal Çaprazınıñ [18] tetqiqlerine qol tuta. 1990 senesi öz ihtisasiy faaliyetinde “Qırım meselesi” büyük diqqat etken K. Çapraz “*Kırım Türk Basını ve İsmail Gaspralı*” adlı magistr dissertasiyanı qorçalay [19, s. 46] ve çoqqa barmay “*Sürgünde yeşeren Vatan Kırım*” ve “*Kuzeydeki yavru Vatan Kırım*” kitaplarını [20] yazıp çıqara. K. Çapraz Qırımlılar diasporasınıñ yardımı ile, 1990 senesi Qırımı ziyaret ete ve Türk oquyıcılarına Qırımlılarınıñ tarihiy Vatanına qaytuvını tasvir etken birinci Türk jurnalisti ola. Tamam bu şekilde, İstanbul cemiyetiniñ destegi ile, tarihçi, İstanbul Üniversitetiniñ dosenti, Dr. Kemal Özcan, “*Sürgündeki Kırım Tatarları hakkında Ukrayna arşilerinde yer alan (1954–1967 dönemine ait) bazı belgeler ve değerlendirmeleri*” [21] adlı tetqiqi

⁵ 1992 senesi tarihli KTKYD İstanbuldaki bölüğünün karar defteri, 05.07. tarihli karar № 7; 1996 senesi tarihli KTKYD İstanbuldaki bölüğünün karar defteri, 01.08. tarihli karar № 62; 1992 senesi tarihli KTKYD İstanbuldaki bölüğünün karar defteri, 05.07. tarihli karar № 7; 1998 senesi tarihli KTKYD İstanbuldaki bölüğünün karar defteri, 01.07. tarihli karar № 82; 1999 senesi tarihli KTKYD İstanbuldaki bölüğünün karar defteri, 02.02. tarihli kararı; 2002 senesi tarihli KTKYD İstanbuldaki bölüğünün karar defteri, 20.04.-01.07. tarihli kararları № 211–215.

çerçevesinde Ukrain devlet arhivlerinde çalışma fırsatına sahip ola.⁶

Diasporağa bağılı teşkilâtlar arasında devriy neşirler ile kitaplarını neşir etüv – malümat tarqatuv çerçevesinde eñ mühim vastalardan biri olup qala.

Yıllar boyunca meşhur Qırımlı dünya diasporalarınıñ erbabları Müstecib Ülküsal ve Necip Hacı Fazıl, Mehmet Niyazi ve Tahsin İbrahim tarafından 1930 senesi Romanyada kurulğan ve 1960 senesi Türkiyege M. Ülküsalınıñ hicretinden soñ İstanbulda çıqqan “Emel” medeniyetşinaslıq ve fikir mecmuası yekâne devriy bir neşir ola. “Qırımlılar milliy hareketiniñ emelge ve İsmail Gaspralıniñ “Tilde, Fikirde, İşte Birlik” şiarına uygun olaraq Dünya Türkleriniñ – bilhassa Qırımlılarınıñ – medeniyet, tarih, til, edebiyat, sanat ve folklor sahalarında ilmiy ve populâr tetqiqler yapmaq ve ettirmek, olarnı teşviq etmek, tarqatmaq ve tanıştırmak” – mecmua tesisçileriniñ esas vazifesi olğandır [22].

Zemaneviy Türkiyedeki Qırımlılar diasporasınıñ şekillenüvi, onıñ ahlâqiy zengilikleri ile milliy aña, “Emel” mecmuası al etici tesir etti desek mubalâğa olmaz. Mecmua cayratqan mefkürelere esasında östürilgen bugünkü Qırımlılar cemaatınıñ liderleri ve faalleri arasında “Emel nesili” degen bir nesil mevcut. Bu nesilge professor Hakan Qırımlı, Mükremin ve Oya Deniz Şahinler, Zafer Karatay, Tuncer ve Tuncay Kalkaylar kireler.⁷

Şimdiki *Emel Kırım Vakfını*n başı ve “Emel” mecmuasınıñ baş muharriri, Türkiyedeki Qırımtatar Milliy Meclisiniñ temsilcisi Zafer Karatay aytqanına köre, o mecmuanı 11-yaşında eken oqumağa başlağan ve hususan mecmua işte, böyle bir insan olaraq ve milliy kimliğiniñ Qırımlı olaraq şekillenüvine tesir etken.⁸

Eger 1980 yıllarınıñ soñuna qadar Qırım için “Vatan” sözü deyerli kullanılmağan ve “Qırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasında munasebetler” tarihiy mevzuları kibi ve ülkesinaslıq malümatları mecmuasınıñ esas mevzusu oldu ise, 1980 yıllar ortasından başlap basılğan eserlerniñ tabiatı ket-kete deñişe: “Emel” Qırımda ve sabıq Sürgünlük yerlerinde bugünkü vaziyetnen alâqalı daha çoq malümatlar basıp çıqara. Bir taraftan, neşir Qırımlılar için milliy topraqınıñ mühimliğini ayrıca köstermek istey, diger taraftan ise, Türkiyedeki Qırımlı diasporanı Vatanda yaşamaq haqqı için olarnıñ

⁶ C. İçten ile intervyü, İstanbulda 15.01.2019 yazıp alındı

⁷ T. Kalkay ile intervyü Ankarada 29.12.2018 yazıp alındı; O. D. Şahin ile intervyü Ankarada 02.01.2019 yazıp alındı; Z. Karatay ile intervyü İstanbulda 30.01.2019 yazıp alındı; N. Makas ile intervyü Bursada 22.01.2019 yazıp alındı

⁸ Z. Karatay ile intervyü İstanbulda 30.01.2019 yazıp alındı

küreşinde öz semetdeşlerine qoltutmağa çağıra. Türk tetqiqatçısı F. Toprak professor H. Qırımlıdan alıntını misal etip ketire: "Biz Qırımlılarınñ faciasını [Türkiyedeki diasporağa] açmaq isdedik". O da aytıp añlata: "Öz milliy bağımız ve Vatannen maneviy soydaşlığımız, [mecmua saifelerinde] yavaş-yavaş "Kırım Türkleri" aynılavını red eteler" [23, s. 111]. Mecmua diqqatını Qırımnıñ içtimai-iqtisadiy, siyasiy ve medeniy hayatnıñ çeşit-türlü taraflarına çeke ve bu malümatları doğrudan-doğru Türkiyedeki Qırımlı diasporanıñ azalarğa bere. Bundan ğayrı, avdet etken semetdeşlernıñ menfaatına "Evlerimizni qaytarıp beriniz!" ya da "Qırımda balalar ölmesinler" kibi hayırseverlik kampanyalarını "Emel" mecmuası başlattı ve çoq yıl devamında ötkerip kele [24, s. 41–49]. Yekün çekerek, şunu qayd etmek mümkün ki, "Emel" mecmuası ile etrafında birleşken cemaat erbabları Qırımdan kelgenlerni tamamile Türkiyedeki Qırımlı diasporağa çevirildiler.

Türkiyeli Qırımlı devriy neşirlernıñ tarihi 1992 senesi abluqat Ünsal Aktaş rehberligi altında Ankara ve Polatlıdan diaspora erbablarınñ zümresi "Kırım" mecmuasını tesis etkeninde başlana. Çoqqa barmay bir kaç cemiyet Türkiyenıñ çeşit köşelerinde öz mecmualarını da bastırıp çıqarmağa başlay: 1993 senesi KTKYD yaş faalleri Ankarada "Kırım Bülten" neşirini quralar [7, s. 308], 1994 senesi Qara Qış ayında KTKYD İstanbul bölüğü "Bahçesaray" mecmuasınıñ ilk sanını çıqara, şu yılı Orta Küz ayında KTKYD Bursa bölüğü "Qırım qalğa-sultan"ı hatırasına bağışlanğan başta "Kalgay" bülletenini, soñradan mecmua şeklinde bastırıp başlay, Eskişehir medeniyet ve qarşılıqlı yardım cemiyeti 1998 yılda Kiraz ayında "Kırım Postası" mecmuasını tesis ete.

Türkiyeli Qırımlı cemiyetler devriy neşirlernıñ tili Türkçe ola ve şimdi de aynı şekilde qala. Ana tilinde ayrı materiallar, esasen, bugünkü Qırımlı müellifleri olğan yazıcı, şair, tilşınaslarınñ materiallarını ya da halq masallarını bastırıp çıqara ediler. Bir taraftan, hususan harbiy-siyasiy rejimler hüküm sürgen devirde Türkiye devletiniñ tesiri sebep olğandır dep izah etile, yani resmiiy til tışında qullanılğan til Türk milletiniñ birligine qast etüv dep tanıla edi. Diger taraftan, diaspora içinde zemaneyiy Qırımlı edebiy tilni bilmey ediler ve eski çöl şivesi kullanıla edi. Z. Karatay başqa bir delil ketire: "Emel" mecmuasınıñ vazifesi – Qırımlılarınñ tilini oqutmaq ya da ana tilini teşviq etmek degil edi. Vazifemiz Türkiyede Qırım ve haqımıznıñ meseleri haqqında malümat tarqatmaqnen bağlı edi".⁹ Umumen, şimdi Qırımlı köylü cemiyetlerinde olarnıñ ecdatlarınñ arhaik çöl (Noğay) şivesi saqlanıp qaldı ve tek ayrı adamlar,

Professor H. Qırımlı ya da "Kırım bülten" muhariri O. D. Çoñar kibi zemaneyiy edebiy tilni bileler.

Qırım asıllı Türk tetqiqatçısı Dr. Filiz Tutku Aydın qayd etkenine köre, "Kalgay" mecmuasınıñ tesiscisi, çoq yıllıq KTKYD Bursa bölüğiniñ yolbaşçısı, hayırsever Adnan Süyenge (1955-2014) köre, olarnıñ mecmuasında Türkiyede ve dünyada üç bin abuneci bar edi ve o yerli cemaatnı seferber etmek için pek mühim rol oynanğan. ... Malümatnı tarqatmaq ve seferberlik için kütleliy haber vastaları pek mühim rol oynaylar. ... Bu sebepten, işten kelgen soñ, evde, men mecmuanı [hazırlamaq] için vaqıt sarf etem", dey [7, s. 307].

Ukrain tetqiqatçısı Gayana Yüksel Türkiyedeki Qırımlı devriy neşirler haqqında, "zemaneyiy şaraitte etnik cemiyetlernıñ faaliyetini koordine etken çalışuv olmadan semereli neticelerge irişüv, cumleden, kütleliy haber vastalar sahasında, imkânsız ola ve cemaatqa öz hareketlernıñ boyunca muntazaman haber etip turmaq için öz matbuatlarınıñ açmaq bir temel teşkil ete. Türkiyenıñ KHV meydanında şu devriy neşirler çeşitiniñ peyda oluvına tesir etken esas sebepler arasından milliy öz-özünü ve mahiyetini añlav ve tarihiy keçmişke merağınñ artuvı, tarihiy Vatan ile olğan munasebet genişlemeli, ... sınırlar açıq olmalıdır" [25, s. 68–71].

O vaqıtta çıqqan Qırımlı cemiyetlerge ait devriy neşirlernıñ mündericesi tahlil etilse, eda etilgen bir kaç mühim vazifelerini belgilemek mümkündür: 1) haberlernen teminlev vazifesi yani neşirler cemiyetlernıñ hareketleri ve mahalliy haberler, Qırımdaki vaziyet ve cemaatqa anda yerleşmekte olğan halq haqqında haber ete; 2) içtimaiy vazifesi, yani neşirler cemaat azalarını birleştirüv ve içtimaiy seferberlik vastası kibi kullanıla; 3) maarif vazifesi, yani neşirler Qırım ve Qırımlılarnen bağlı tarihiy ve qavmiyet malümatlarını bere; 4) teşkiliy vazifesi yani neşirlernen faydalanıp, cemiyetler tedbirlerni teşkil ete, hayırseverlik kampanyalar ve yarışlar haqqında ilân bere; 5) reklama vazifesi, yani neşirler cemiyet azalarınıñ kirişim adımlarına yardım ete.

Kitaplarını neşir etüv sahasında, diaspora teşkilâtlar ya da öz küçünen kitaplarını bastıra, ya da Qırım tarihi ve medeniyeti için, şu cumleden, Qırımlılar diasporası için de, bilgilerni populârlaştırmak ve tarqatmaq maqsadınen kitaplarını neşir etüvine destek köstereler. Türkiyeli Qırımlı yaş nesil, tetqiqatçılar ve alimler, memleketniñ umumiy cemaatı arasında, tarihiy hafızanı ve öz medeniy mirasını da saqlanmaq için, "Qırım meselesi" haqqında haqiqiy malümatları tarqatmaq için Qırımdan bağlı tarihiy, medeniy, qavmiyet, folklor, tilşınaslıq, siyasetşınaslıq kitaplarınıñ bir toplamını yaratmaq, Türkiyedeki

⁹ Z. Karatay ile intervüyü İstanbulda 30.01.2019 yazıp alındı

diaspora qoʻygan esas vazifelerden biri ola. Bu sebepten dolayı, cemiyetler özleri basqan ya da olarnıñ yardım ile çıqqan kitaplar sırasında, Dr. Zühal Yükselniñ “*Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*” [26, s. 48], ya da Yalkın Bektöreniñ “*Tepreş*” [27, s. 48], ya da Qırım orta asırlarnıñ müellifler haqqında “*Kırım Müellifleri*” [28, s. 48], ya da M. Ülküsalmıñ hatıraları “*Kırım yolunda bir ömür*” kitapları bar.

Netice ve tevsiyeler. Böyleliknen, Türkiyedeki Qırımlı cemiyetleriniñ medeniy ve neşir faaliyetleri 1980 yıllarnıñ soñunda – 2000 yıllarnıñ başında olarnıñ faaliyetlerinde büyük faaleştirüv ve prioritetlerniñ deñişüvinen farqlana. Bunıñ sebepleri, ilk-evelâ, sabıq Sürgünlük yerlerinden tarihiy Vatani – Qırımğa kütleliy Qırımlı halqınıñ avdeti, Qırım ve Türkiyedeki Qırımlı diaspora ile doğru munasebetlerni

quruv, “demir perdeniñ” tüşüvi ve Türkiye devletinde de siyasiy rejimniñ liberalleşüvidir. Cemiyetler diqqatnı Qırımlı cemaatqa ve umumen, Türkiyeli cemiyetke “Qırımlılar meselesi” haqqında haber etmege, ağır siyasiy ve iqtisadiy şaraitte Vatanğa qaytqan ve yerleşmekte olğan Qırımlı milletine maneviy ve maliyeviy yardım etmege, Türk cemiyeti içinde birdemlik ve destek mühitini yaratmağa, öz milletiniñ meseleleri etrafında Türkiyedeki Qırımlılar cemaatını birleştirmeye celp ettiler. Cemiyetlerniñ devriy neşirleri şimdi Qırımdaki içtimaiy-siyasiy ve iqtisadiy vaziyet, avdet etkenlerniñ meselelerine qulaq asa ediler. O devirde, Türkiyedeki Qırımlı cemiyetlerniñ faaliyeti diasporanıñ milliy öz-özüne ve mahiyetini añlavnı inkişaf ettirmek ve medeniy ve tarihiy mirasını saqlamağa baqtırılma edi.

Ağzaki menbalar:

1. Tuncer Kalkay ile intervyü Ankarada 29.11.2018 yazıp alındı.
2. Hakan Qırımlı ile intervyü, Ankarada 14.12.2018 yazıp alındı.
3. Oya Deniz Şahin ile intervyü Ankarada 02.01.2019 yazıp alındı.
4. Celâl İçten ile intervyü, İstanbulda 15.01.2019 yazıp alındı.
5. Nafis Makas ile intervyü Bursada 22.01.2019 yazıp alındı.
6. Zafer Karatay ile intervyü İstanbulda 30.01.2019 yazıp alındı.
7. İsmet Yüksel ile intervyü, Kıyivte 01.03.2019 yazıp alındı.

Arhiv malümatı:

1. 1992 senesi tarihli *KT KYD* İstanbuldaki bölüginin karar defteri.
2. 1996 senesi tarihli *KT KYD* İstanbuldaki bölüginin karar defteri.
3. 1998 senesi tarihli *KT KYD* İstanbuldaki bölüginin karar defteri.
4. 1999 senesi tarihli *KT KYD* İstanbuldaki bölüginin karar defteri.
5. 2002 senesi tarihli *KT KYD* İstanbuldaki bölüginin karar defteri.

Qullanılğan edebiyat:

1. Karpas K. H., Ottoman Population 1830–1914. Demographic and Social Characteristics, Madison-Wisconsin, 1985, p. 244.
2. <http://istanbulkirim.org/hakkimizda/tarihce/> 04.04.19 irişim alındı
3. <http://istanbulkirim.org/hakkimizda/tuzuk/> 04.04.19 irişim alındı
4. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ахмед_Ихсан_Киримли,_02.02.19_irişim_alındı
5. Кульчицкий С. Боротьба кримських татар за повернення на Батьківщину (1956–1989), Український історичний журнал, № 2, 2018, ст. 75–109.
6. https://tr.wikipedia.org/wiki/Yakup_Satar 06.04.2019 irişim alındı
7. F. T. Aydın, Comparative Cases in Long-Distance Nationalism: Explaining Émirgré, Exile, Diaspora and Transnational Movements of the Crimean Tatars, thesis for a Doctor of Philosophy in Political Science, University of Toronto, 2012.
8. <https://crh.wikipedia.org/wiki/Tepre%C3%A7>, 07.04.19 irişim alındı
9. Derneğimizin geleneksel 9. Tepreç şenlikleri 15 Haziran 1997’de kutlandı // Kalgay. – 1997. – 04–06. – 13–14 s.
10. Polatlı’da Kırım Gecesi // Emel. – 1989. – № 172. – 61 s.
11. Geleneksel çibörek gecesi // Kırım Postası. – 1998. – № 2. – 15 s.
12. Konya’da Kırım gecesi // Emel. – 1991. – № 184. – 60 s.
13. İstanbul’da Kırım gecesi // Emel. – 1995. № 208 – 43 s.
14. Konya’da Kırım gecesi. // Emel. – 1989. – № 174. – 47 s.
15. MÜSAN’ın “Türk cumhuriyetleri ve Kırım Türkleri” konulu paneli // Emel. – 1992. – № 189. – 36 s.
16. Kırım Türk halk oyunları ekibi televizyonda Limana oyununu sergilendiler // Emel. – 1987. – № 159. – 46 s.
17. Kırım Tatar Milli Tiyarosu. Türkiye Turnesi // Kırım Bülteni. – 1999. – № 27-35. – 3 s.

18. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_%C3%87apraz 11.04.19 erişim alındı
19. “Kırım Tatar Türkleridne basın” konulu tez hazırlandı // Emel. – 1990. -№ 181. – 46 s.
20. <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3098>, 11.04.19 erişim alındı
21. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/102066> 11.04.19 erişim alındı
22. <http://emelvakfi.org/emel-kirim-vakfi-hakkinda/> 16.04.19 erişim alındı
23. F. Toprak, Perception of Homeland Among Crimean Tatar Diaspor Living in Turkey as Reflected on the Diaspora Journal Emel, thesis for a Master of Science, Middle East Technical University, 2013, 152 s.
24. “Evimizi geri verin” // Emel. – 1992. № 189. – 41–49 s.
25. Юксель Г. З. Современная пресса крымскотатарской диаспоры: функциональный аспект. Культура народов Причерноморья. – 2014. – № 274. – С. 68–71.
26. Bir eser: “Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı” // Emel. – 1989. – № 174. – 48 s.
27. “Tepreş” adlı bir kitap yayınlandı // Emel. – №178. – 48 s.
28. “Kırım Müellifleri” kitabı latin harfeleriyle tekrar basıldı // Emel. – 1990. – № 181. – 48 s.

Ablâtifov R. M. PUBLISHING AND CULTURAL ACTIVITIES OF THE QIRIMLI ASSOCIATIONS IN TURKEY DURING THE MASS REPATRIATION OF THE QIRIMLI NATION TO THEIR HISTORICAL HOMETLAND (THE END OF 80s – THE BEGINNING OF 2000s)

The issue of development of publishing and cultural activities of the Qırımlı associations in Turkey since the 1980s, from the beginning of the repatriation process the Qırımlı nation from the former places of the exile to their historical Homeland – Crimea until the beginning of the 2000s, when the mass repatriation of the Qırımlı to the Ukraine’s territory practically stopped, as well as an impact of this process on the Crimean diaspora’s activities, are researched and analyzed. Unfortunately, the activities of the Türkiye’s Crimean diaspora organizations, particularly in the information and publishing fields, remain unexplored virtually and need further study by the Ukrainian researchers.

Various aspects of the activities of the Qırımlı NGOs in Turkey, in particular the activities of the mass media, as well as cultural and enlightener activities, have been studied by foreign scholars F.T. Aydın, H.M. Arabacı, İ. Ersoy, K. Karpat, H.Qırımlı. Among Ukrainian academicians can be distinguished H.M. Kangieva and G.Z. Yüksel, who studied the periodicals of both the world diaspora of the Qırımlı of different historical periods, and the Crimean diaspora in Turkey in detail.

An attention is focused to the diasporic periodicals in Turkey, the reasons and circumstances of its appearance and development in the investigated period are also analyzed. The role of the media and book publishing in Turkey to provide the informational support for the Qırımlı people’s repatriation process to Crimea is emphasized. An attention was also paid to the cultural and educative activities of the Turkish communities of Qırımlı as a factor to preserve their identity and ethnic self-identification.

Conclusions. *The mass media of the Crimean diaspora in Turkey, which were founded under the influence of the repatriation process of the Qırımlı nation to their historic Homeland from the late 1980s to the early 2000s, as well as publishing and enlightener activities, made a significant contribution to the social mobilization of the Crimean communities in Turkey, providing moral and financial support to the return process of Qırımlı people from places of the former exile to Crimea.*

Key words: *Qırımlı diaspora, culture, periodicals, book publishing, Crimea, Turkey.*